

Josep Massot i Muntaner

L'article explica la trajectòria històrica de l'*Obra del cançoner popular de Catalunya* fins al seu retorn a Catalunya l'abril de 1991. A continuació es presenta el material dipositat a l'Abadia de Montserrat i els treballs que, a hores d'ara, es fan.

The article tells the historic development of The Work of Popular Anthology of Songs in Catalonia until its return to Catalonia in April 1991. Secondly, it is shown the material which is kept in Montserrat Abbey and the tasks which are being realized.

Una història truncada

L'octubre de l'any 1921 es va iniciar a Barcelona, gràcies al mecenatge de Rafael Patxot i Jubert —patrocinador de múltiples empreses culturals d'aquells temps i de l'època de la Dictadura de Primo de Rivera i de la Segona República—, l'anomenada *Obra del cançoner popular de Catalunya*, que es proposava recollir la música i la lletra de les cançons populars cantades o dites a totes les terres de parla catalana, des del Rosselló fins a Alacant, passant pel Principat, per l'Alguer i per les Illes Balears. Fins al 1936, aquesta *Obra* va fer una tasca molt considerable que consistí no solament a visitar —a les anomenades «missions» de l'*Obra del cançoner*— una bona part del territori lingüístic català, sinó també a estimular la feina de col·laboradors locals —sobretot per mitjà dels «concursos» convocats diverses vegades— i a mirar d'aplegar el material que ja havia estat recollit a partir del segle passat (l'aportació més considerable en aquest sentit fou la del *Cançoner* del mallorquí Marià Aguiló, d'una importància extraordinària, complementat per rondalles, llegendes i altres peces literàries i folklòriques del segle XVI al segle XIX).

A més a més, l'oficina de l'*Obra del cançoner*, establerta primer a l'Orfeó Català i després en un piset de la Via Laietana de Barcelona —en el qual treballaven el secretari de l'*Obra*, mossèn Joan Puntí i Collell i, entre d'altres, el músic Baltasar Samper i el filòleg Josep M. Casas Homs—, va posar en net aquests materials i els va passar en milers de fitxes, afegint-hi altres milers de documents procedents de les cançons publicades —igualment a partir del segle passat— en múltiples llibres i revistes, o del material temporalment cedit a l'*Obra* per a la seva còpia —com fou el cas, per exemple, dels papers del folklorista mallorquí Antoni Noguera.

La finalitat de tota aquesta organització era la publicació d'un extens *Cançoner català*. Preveient, però, que no seria cosa fàcil de fer-lo, se'n van començar els fonaments amb una sèrie de volums titulats *Materials* de l'*Obra del cançoner popular de Catalunya*, en què era consignada la feina que es feia i en què apareixien diversos treballs

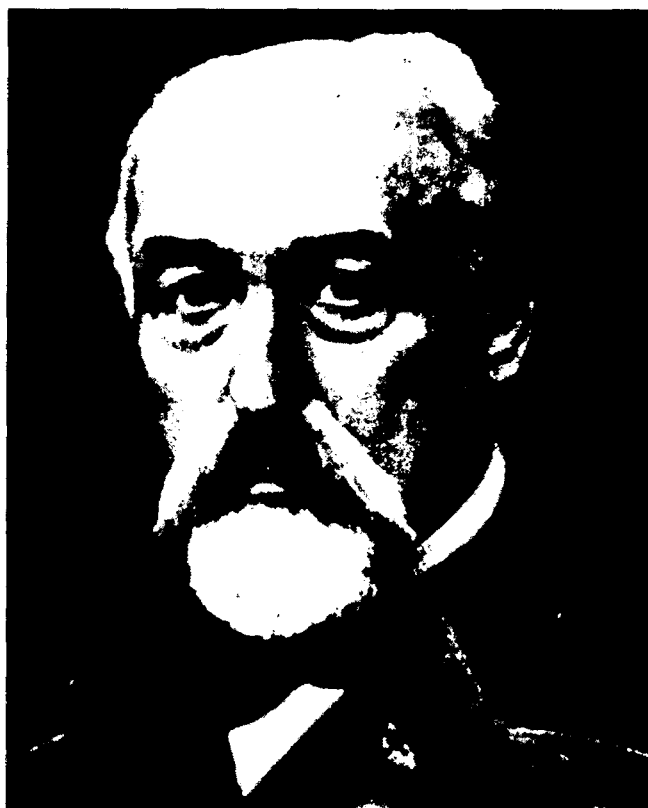
sobre la cançó popular catalana. D'una manera ben especial, hi van anar sortint algunes «memòries» de les «missions» que cada any s'anaven fent, acompanyades de fotografies i d'una antologia de textos que s'hi recollien. No cal dir que aquestes «memòries» tenen un interès extraordinari per conèixer el mètode seguit pels «missioners» —entre els quals hi havia els músics i alguns dels escriptors o filòlegs més destacats de Catalunya— i per tenir una idea de la vida als diversos indrets dels Països Catalans durant el primer terç del segle xx.

Més endavant, es considerà oportú començar el *Cançoner* pròpiament dit amb tres volums del *Diccionari de la dansa*, publicat sota la responsabilitat del mestre Francesc Pujol i del folklorista Joan Amades. Només n'aparegué, però, un primer volum —amb la data teòrica de 1936—; dissortadament, s'han perdut els originals del volum II d'aquest *Diccionari* i queden només algunes restes del que n'hauria hagut de ser el tercer volum.

La guerra i la postguerra

Aquestes pèrdues —i moltes altres— són conseqüència de la tragèdia que va representar per a l'*Obra del cançoner*, com per a tantes altres coses, la guerra civil del 1936-1939. En aquell moment, el mecenes de l'*Obra*, Rafael Patxot i Jubert, va haver de fugir dels anarquistes i es va refugiar a Suïssa, des d'on vetllà perquè els materials reunits no es perdessin ni fossin destruïts per les bombes que aviat començaren a caure a Barcelona. El secretari de l'*Obra*, mossèn Joan Puntí, es va haver d'amagar per no ser assassinat com tants altres companys seus de sacerdoci. Les patrulles de control anarquistes van escorcollar l'oficina de l'*Obra* per cercar-hi enemics feixistes amagats, i fins i tot van anar darrere el mestre Baltasar Samper, home vinculat a la Conselleria de Cultura de la Generalitat i militant del partit Acció Catalana. Al capdavant, doncs, tot va quedar gairebé interromput a l'espera de temps millors.

En acabar la guerra, el senyor Patxot continuà exiliat a Suïssa, malvist ara pels vencedors, que el consideraven massa catalanista i que el sot-

1. Vegeu l'índex de noms de ROIG ROSICH, Josep M. *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, amb la bibliografia que indica.

Rafael Patxot i Jubert.
Fotografia: CPC-PTC

El mestre Francesc Pujol.
Fotografia: CPC-PTC

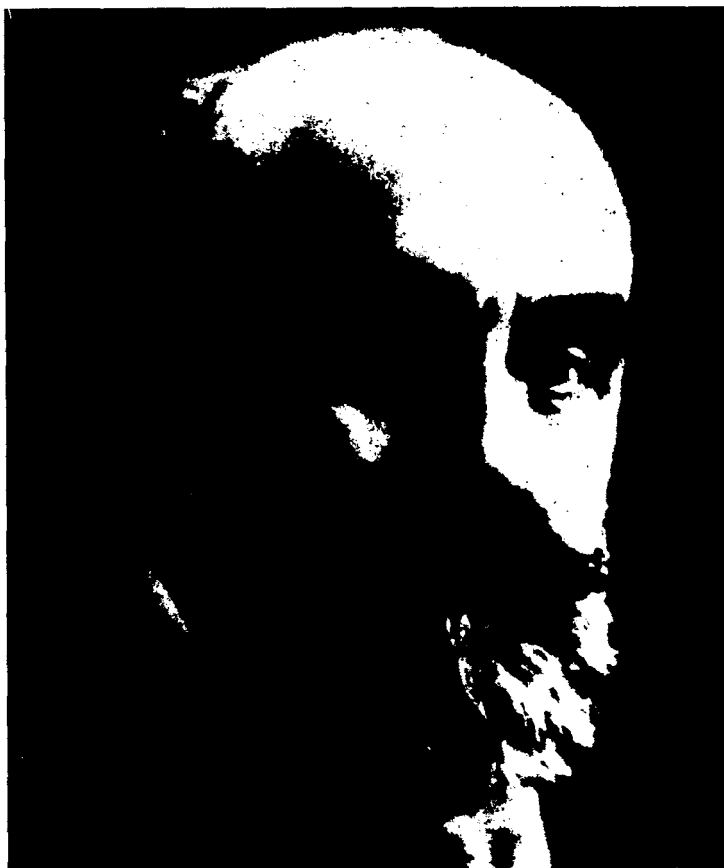
meteren a expedients de depuració i que destruïren una part de les obres que havia patrocinat. Això, i la persecució de què era objecte d'una manera sistemàtica la cultura catalana durant aquells anys, el dugueren a la convicció que no era convenient continuar la tasca empresa abans de la guerra mentre no canviessin les circumstàncies.

Aquesta actitud decidida del senyor Patxot el dugué a un enfrontament amb la junta directiva de l'Orfeó Català, que hauria volgut continuar el *Cançoner* a partir del 1946, quan el rumb de la Segona Guerra Mundial va propiciar una tolerància de determinades manifestacions de la vida cultural catalana, visible sobretot en l'autorització per publicar alguns llibres i per representar comèdies en català. A causa d'aquest enfrontament s'arribà a un plet escandalós, en el qual ni l'Orfeó ni el senyor Patxot no vacil·laren a acudir als tribunals de justícia franquistes, que acabaren donant la raó —com era de preveure— a Patxot.

Des d'aquest moment (el 1954), els materials de l'*Obra del cançoner* foren amagats i tancats amb pany i clau per la família Patxot, que n'envià una bona part a Suïssa, i es convertiren en un tema d'especulacions i de llegendes de tota mena, que arribaren fins a l'acusació pública que la família Patxot, desinteressant-se de Catalunya, els havia cedits —o venuts a bon preu; *l'avara poveretà dei catalanil!*— a una universitat nord-americana...²

La veritat és que el senyor Patxot —mort a Ginebra el 1964— va deixar ben clara la seva intenció que tots aquests papers tornessin a Catalunya quan hi hagués unes condicions normals de llibertat política i que, juntament amb els papers guardats a Barcelona, fossin aplegats a part o banda perquè els estudiosos els poguessin consultar i perquè d'una manera o altra pogués continuar la tasca iniciada amb tant esforç i tanta il·lusió el 1921.

Quant a mi, em va tocar fer algunes gestions prop de la família Patxot el 1979, amb motiu del Col·loqui de Llengua i Literatura Catalanes fet a Andorra, i en vaig rebre una amable resposta en el sentit que havíem de tenir paciència i que, al moment oportú, tot es resoldria. Poc podia pensar, però, que aquesta resolució passava pel mo-

Rossend Serra i Pagès i
Aureli Capmany,
animadors dels treballs de
compilació del folklore
musical a les primeres
dècades del nostre segle.
Fotografies: CPC-PTC i
Pere Català i Roca

nestir de Montserrat i per mi mateix. Al cap d'uns quants anys, efectivament, l'abat de Montserrat va rebre una carta d'un interlocutor suís que li proposava de fer-se càrrec de l'arxiu de l'*Obra del cançoner*. Conscients de l'enorme importància de recuperar-lo definitivament, vam iniciar unes gestions que arribaren a bon port l'abril de 1991, en forma de quaranta-vuit caixes des de Suïssa i catorze caixes de Barcelona, complementades per fitxers, capses de cartó, caixes de fusta, arxivadors i sis sacs de plàstic plens de documentació variada.³

La reordenació de l'arxiu del *Cançoner*

D'aleshores ençà m'ha tocat l'àrdua, però agradable, feina de posar en solfa —i mai més ben dit!— tot aquest material, arribat en un desordre absolut, però en què totes les peces coincideixen harmònicament. En aquest moment, no solament ho he ordenat i examinat tot, sinó que he pogut redactar un inventari minuciós de tot l'arxiu, tant del fons de Barcelona com del fons de Suïssa.

El fons de Barcelona consta de trenta-vuit carpetes de l'anomenada Sèrie A —és a dir, dels materials recollits per Marià Aguiló als quals ja m'he referit— i cent vuitanta-sis carpetes del que he qualificat de Sèrie B —és a dir, la resta de papers conservats a Barcelona, que comprèn material de les «missions» organitzades per l'*Obra del cançoner* abans de la guerra, originals dels concursos de l'*Obra del cançoner* i del *Llegendari popular català*, obres presentades a les Festes de la Música Catalana promogudes per l'Orfeó Català, donacions diverses a l'*Obra del cançoner*, adquisicions de cançons o balls recollits per altres persones, documentació diversa, etc. Pertany igualment a aquest fons una col·lecció considerable, encara no catalogada, de fotografies relacionades amb les «missions» de l'*Obra*.

El fons de Suïssa comprèn dues-centes quaranta-dues carpetes de l'anomenada originàriament Sèrie C (=Carpetes), que conté sobretot les «missions» de l'*Obra del cançoner* —entre les quals hi ha les que fan referència al Rosselló, a diversos indrets del País Valencià i del Principat, i sobretot

2. Per a la història de l'*Obra* fins ara, vegeu l'excel·lent treball d'ARTÍS, P. «L'*Obra del cançoner popular de Catalunya*», a *Revista Musical Catalana*, núm. 15, gener de 1986, pàg. 28-34.

3. Vegeu els meus articles «Els materials de l'*Obra del cançoner popular de Catalunya*», a *Montserrat. Butlletí del Santuari*, núm. 31, 2a època (setembre-desembre de 1991), pàg. 36-37, i «Els nous camins de l'*Obra del cançoner popular de Catalunya*», a *Catalunya Música. Revista Musical Catalana*, núm. 98, desembre de 1992, pàg. 6-9.

a les Illes Balears, escorcollades a fons per Baltasar Samper i els seus diversos col·laboradors—, complementades amb algunes obres presentades als concursos esmentats anteriorment, amb donacions i amb documentació esparsa. Al mateix fons pertanyen, finalment, les quaranta-una carpetes de la Sèrie S, amb materials aplegats pel folklorista Rossend Serra i Pagès (mort a Barcelona el 1929), que es refereixen sobretot a cançons i a llegendes de Catalunya (i en què hi ha hagut alguna gran sorpresa com l'original del *Rondallari* de Pau Bertran i Bros, fins ara considerat desaparegut).

Aquest riquíssim material —que no correspon encara a la totalitat del que contenia l'arxiu de l'*Obra del cançoner* el 1945, d'acord amb els catàlegs d'aquella època que ens han arribat— serà augmentat aviat amb unes vint-i-cinc fitxes conservades encara a Suïssa, que corresponen a les «cèdules» de l'*Obra del cançoner*, descrites perfectament abans i després de la guerra pels mestres Francesc Pujol i Baltasar Samper. I no descartem la possibilitat que més endavant puguem completar-lo amb noves aportacions (de fet, ja hem rebut una magnífica documentació procedent de l'Orfeó Català —gràcies a la generositat de Pere Artís—, de la Biblioteca de Catalunya —gràcies a la generositat d'Amadeu J. Soberanas— i del Seminario Menéndez Pidal de Madrid —gràcies a la generositat de Salvador Rebés—, i hem localitzat, al Departament de Cultura de la Generalitat, material de mossèn Joan Sala i de Joan Amades que en principi era destinat a l'*Obra del cançoner* o que hi està relacionat; ja abans, havia pogut fer servir l'important arxiu de Baltasar Samper, amb l'ajuda de la seva filla Roser).⁴

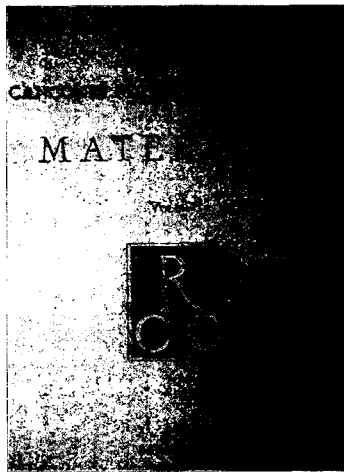
Projectes de futur

Lògicament, a més d'ordenar tot aquest extraordinari arxiu, ens hem preguntat moltes vegades què en podíem fer. No es tractava que aquests papers es concentrassin a Montserrat per continuar-hi tancats amb pany i clau com fins ara a Suïssa o a Barcelona. Però tampoc no es tractava que els poséssim a l'abast de qualsevol i que en poc temps es fessin malbé a causa d'una

consulta massa freqüent o massa barroera, o pitjor encara, que resultessin desordenats a causa de la poca cura dels uns o dels altres, o —en una hipòtesi encara més lamentable— que fossin objecte de la cobdícia dels col·leccionistes d'autògrafs —que poden trobar-hi centenars de documents escrits per mossèn Jacint Verdaguer i per altres capparees de les lletres de les diverses terres de parla catalana— o d'investigadors sense escrúpols que sovint no pensen en els qui hi han de passar després d'ells.

Per això, les consultes a moltes persones expertes i una profunda reflexió ens van fer decidir proposar al Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya —interessat des del primer dia per aquests papers— que microfilmés totalment el nostre arxiu a fi que pogués ser consultat a Barcelona per tothom qui ho desitgés, amb el

mínim de garanties de serietat i mirant que, en un primer moment si més no, no hi hagués duplicats a l'hora de treballar sobre les múltiples matèries contingudes en els milers de documents que l'arxiu conté. La nostra proposta ha estat acollida amb gust pels responsables del Departament de Cultura i a hores d'ara la microfilmació ja està gairebé enllestida i la consulta en serà possible tan aviat com hagi estat signat el conveni entre el Departament i el monestir de Montserrat que reguli les condicions per accedir-hi.

Al mateix temps, aquest conveni entre el Departament de Cultura i el monestir de Montserrat permetrà d'anar publicant en coedició nous volums dels *Materials* de l'*Obra del cançoner*. El primer d'aquests nous volums —ja en premsa— contindrà, en dos fascicles, l'inventari de tot l'arxiu,

acompanyat d'índexs de noms i de topònims, gràcies al qual serà possible de consultar amb facilitat tot l'embalum de l'*Obra del cançoner*, tan variat i complex. Després hi publicarem el *Dietari* de l'*Obra del cançoner*, que ens permet de conèixer la petita història des del 1921 fins al 1939, i les actes del Consell Consultiu de l'*Obra*, que afegeixen nous detalls a aquesta història. Més endavant, comptem de continuar l'edició de les cròniques de totes les «missions» de l'*Obra*, que complementaran les que ja van sortir als tres primers volums de *Materials* —algun cop escurçades a causa de l'autocensura davant la Dictadura de Primo de Rivera—, i que actualment s'han convertit en documents etnogràfics d'una importància extraordinària.

L'interès d'aquest arxiu ha permès fins i tot que el 1992 el Ministeri d'Educació i Ciència de Madrid ens hagi donat una ajuda de treball per a tres anys, amb la qual un equip de tres persones —dues professores de la Universitat de Barcelona i jo mateix— podem preparar l'edició de diversos textos, com ara l'*Ideari cançonístic* de Marià Aguiló —ja deixat a punt abans de la guerra per mossèn Joan Puntí i Collell—, i diversos reculls de llegendes que només s'han de passar en net i estudiar convenientment.

Tot plegat, hi ha feina per a moltes persones i per molts anys, i tothom que vulgui prendre-hi part serà benvingut i rebut amb els braços oberts.

4. Vegeu el meu llibre *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, pàg. 211-238.